

НАШ ЈЕЗИК

Књига XLV

Св. 1–2 (2014)

Чланци

- О употреби локалног акузатива, одн. локатива
и инструментала у Вуковом језику (РАДОЈЕ СИМИЋ,
ЈЕЛЕНА ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ) 3
- Конгруенција именица мушког рода на *-а*
(РАДА СТИЈОВИЋ) 17
- Типологија речника српског језика I (теоријски оквир)
(ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ) 29
- Критичко коришћење других речника
у изради Речника САНУ
(АЛЕКСАНДРА МАРКОВИЋ)..... 49
- Поредбене фразеолошке јединице с компонентом
Пилаји у српском језику (НАТАША ВУЛОВИЋ) 63
- Позиционо неусловљена понављања у тексту
Милоша Црњанског (ГОРДАНА ЈАЊУШЕВИЋ
ЛЕКОВИЋ) 73

Прикази

- Марија Ђинђић, *Yeni Türkçe – Sıprça Sözlük*
(ДАРИНКА ГОРТАН ПРЕМК) 93
- Рада Стијовић, *Језички саветник*
(СВЕТЛАНА МИЛАНОВИЋ) 99

Марина Спасојевић, <i>Глаголи на -(j)ети, -им у корелацији са глаголима на -ити, -им у савременом српском језику (нормативни и лексикографски аспекти)</i> (МАРИНА НИКОЛИЋ).....	105
Научни саставанак славистица у Вукове дане 42/1 (МАРИЈАНА БОГДАНОВИЋ)	113
Научни саставанак славистица у Вукове дане 42/3 (НИКОЛА САНКОВИЋ).....	121
Зборник радова са V научног скупа младих филолога Србије <i>Савремена проучавања језика и књижевности V/I</i> (АНЕТА СПАСОЈЕВИЋ)	129

ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

ТИПОЛОГИЈА РЕЧНИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА I (ТЕОРИЈСКИ ОКВИР)*

У раду се указује на значај типологизације речника. Даје се кратак преглед досадашњих истраживања.

Типологија речника српског језика није хијерархијска и не претендује на универзалност. Параметри су подељени у две групе: лингвистички параметри и ванлингвистички параметри. Један од циљева овога рада јесте инвентаризација различитих типова речника српског језика који у овом тренутку постоје.

1. Типологија и класификација

Многи научници сматрају да термини *типологија* и *класификација* нису синоними¹ (мада има и другачијих мишљења²), па онда ни синтагме *типологија речника* и *класификација речника* не могу бити синонимичне (Табанакова 2001, Табанакова и Сивакова 2003: 114, Лукјанова 2004: 24, Битева 2012: 13). Типологија се бави издвајањем одређених категорија, речничких модела и њиховим описом. Класификација системски распоређује по класама, групама и разредима речнике запажених типова (Битева 2012: 13). Под типом речника Н. А. Лукјанова подразумева неко апстрактно

* Овај рад је настао у оквиру пројекта 178021 *Опис и стандардизација савремене српској језика*, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Опширан преглед дефиниција термина *типологија* и *класификација* наведених у различитим речницима и енциклопедијама, највише филозофским и социолошким, в. у Старикова 2007.

² В. Старикова 2007: 222.

представљено мноштво реално постојећих речника, обједињених одређеним општим обележјем (или обележјима). Сходно томе, један тип речника одређен је опозицијом према неком другом типу (Лукјанова 2004: 24).

У пракси је ситуација другачија. Термини *типологија речника* и *класификација речника* често се користе као синоними: „2. Различные словарные классификации ... История лексикографии знает не одну классификацию словарей. ... Из опыта отечественной лексикографии достаточно вспомнить хотя бы некоторые: Л. В. Щербы“ ... „В. В. Моровкина: типология филологических словарей по трём основаниям“ (ц. Дубичински 2008: 65–66; в. и Дубичински 1994: 19). Неки лингвисти користе термин *типологија речника*, други – *класификација речника*.

Чак и лингвисти који инсистирају на разлици између термина *типологија речника* и *класификација речника*, у својим радовима ове синтагме користе недоследно: „Стремление выделить максимальное число оснований с последующей детализацией привело к появлению обобщающих, подробных классификаций. Так в 1994 году в своей работе “Типология словарей” В.В. Дубичинский, ссумирюя известные классификации, попытался разработать типологию существующих словарей, по которой можно было бы анализировать и классифицировать лексикографические произведения в учебных и других практических целях“ (ц. Табанакова и Сивакова 2003: 116–117).

Описни речници српског језика, и општи речници и речници страних речи, значења именица *класификација* и *типологија*, што је и разумљиво, одређују нешто другачије од лингвиста који инсистирају на разликовању ових термина.

Ш. Девапала користи термин *Typological Classification* – *типолошка класификација* (Девапала 2004).

2. Типологија и типологизација

У лингвистичкој литератури коришћеној за овај рад термин *типологија* (*типологија*, *typology*) доследно се користи у значењу како процеса (тражења и откривања суштинских обележја, категорија, модела), тако и резултата тог процеса. Потписник ових редова сматра

да би подесније било коришћење два термина: *типологијација* или *типологизирање* – за процес, и *типологија* – за резултат тог процеса.

Иако именица *типологијација* није забележена у шестотомном *Речнику српскохрватскога књижевног језика* (Речник МС), у *Речнику српскога језика* (Речник МС 2007), у *Образном речнику српскога језика* (Николић 2000), као ни у речницима страних речи Милана Вујаклије (Вујаклија 1980), Радомира Алексића (Алексић 1978), Ивана Клајна и Милана Шипке (Клајн и Шипка 2006) и Радомира Јовановића (Јовановић 2006)³, у научним и стручним текстовима, али и у дневним листовима и неспецијализованим часописима, неретко се среће.

Основни предмет чланка је питање да ли је уопште могуће типологизација штрајкова, који су се у протеклих неколико година одиграли и који се данас одигравају на тлу Србије, који фактори утичу на могућност типологизације и који се критеријуми могу користити у типологизацији. У том циљу износе се основни подаци о штрајковима у протеклих пет година, пореде се са карактеристикама штрајкова у претходном периоду и указује на нове тенденције у штрајкачкој борби. У тексту се врши типологизација штрајкова према њиховим битним карактеристикама, да би се онда показало да се поједини типови штрајкова веома ретко, или уопште не користе, што показује неразвијеност целовите стратегије штрајкачке борбе (ц. Архив за правне и друштвене науке 1995/4); *Klasifikacija i tipologizacija crkava u zakonu neophodna je da bi se afirmisao i zaštitio verski pluralizam u društvu* (ц. *Vreme* 797, 13. april 2006).

3. Значај типологизације речника

На значај типологизације речника указивали су бројни лингвисти, поготово руски⁴.

³ Ова именица није забележена ни у десетак речника страних речи мањег обима.

⁴ „Следует отметить, что в отечественной лексикографии типология словарей рассматривается и постоянно обсуждается как центральная проблема теоретической лексикографии“ (ц. Табанакова 2001); „В современной литературе по лексикографии, достаточно обширной и весьма содержательной, неизменно указывается, что центральной проблемой этой области лингвистики является проблема типологии словарей“ (ц. Битева 2012: 13).

За Л. В. Шчербу типологизација речника представља један од првих задатака лексикографије (Шчерба 1940). Она је неопходна за развитак теоријске лексикографије, а несумњив је и њен практични значај.

Груписање огромног мноштва постојећих речника по одређеним типовима, како истиче Сергеј Викторович Гринев-Гриневич (Гринев-Гриневич 2009: 155–156), омогућује контрастивно изучавање једнотипских речника, оцењивање конкретних метода описа лексике у конкретним речницима, који припадају истом типу, и избор најподеснијег начина представљања лексике у одређеном типу речника. Типологија речника омогућује унификацију и усавршавање метода састављања речника истога типа. Инвентаризација свих могућих типова речника даје могућност да се одреде границе лексикографије као области људске делатности, а зависност метода израде речника од њихових типолошких карактеристика чини питање типологије речника примарним, полазним за целокупну и лексикографску теорију и лексикографску праксу (Гринев-Гриневич 2009: 155).

Н. А. Лукјанова истиче значај типологије речника у универзитетској и школској пракси. Студенти (у већој мери) и ученици средњих школа (у мањој мери) сусрећу се с најразличитијим речницима. Типологија речника им може помоћи да се снађу у том мору речника и да их ефикасно користе у настави и самосталном раду (Лукјанова 2004: 20–21).

У области лексикографске дескрипције специјалне лексике решавање проблема типологије речника, по мишљењу С. В. Гринева-Гриневића, доприноси још прецизнијем опису специјалних јединица. Регистровање и свестрана анализа постојећих речника омогућује да се одреде општи принципи њихове израде и специфичности реализације јединствених принципа приликом припреме појединих типова речника, као и да се разраде најефективнији методи описа специјалне лексике у речницима. Утврђивање оптималних метода представљања информације о типској специјалној лексици при састављању једнотипских речника, као и унификација композиције и технологије припреме речника истога типа за терминологију је веома значајно. Разлога за то је неколико. Прво, већи део речника специјалне лексике раде стручњаци за поједине области, који најчешће немају озбиљније металексикографско знање и

лексикографско искуство, што их лишава могућности да самостално налазе оптимална лексикографска решења. Готова типска решења омогућују специјалистима да своју пажњу у потпуности усредсреде на решавање садржајних задатака. Друго, унификација начина представљања терминолошке информације у речницима истога типа олакшава кориснику прелажење с једног речника на други. Треће, интензивна аутоматизација истраживачког рада и производње, и стварање многобројних компјутерских система, у којима функционишу термини, изискује избор оптималних унифицираних начина речничког представљања специјалне лексике. Истраживања овог проблема могу довести до појаве нових, сада непознатих типова речника, који ће бити примеренији новим функцијама и задацима (Гринеv-Гринеvич 2009: 155–156).

У савременој лексикографској теорији, како наводи Вера Димитријеvна Табанакова, разрада типологизације речника данас се не читује толико у стварању универзалне, свеобухватне формалне класификације колико у акумулирању системског описа постојећих речника, који би могао да се искористи за различите практичне циљеве: информационе, прогностичке, научне, образовне итд. (Табанакова 2001).

4. Досадашња проучавања

Аутор прве значајне типологије речника је руски лингвиста Л. В. Шчерба (Шчерба 1940, Шчерба 1974). Готово да нема расправе о типологизацији речника, не само у Русији и словенском свету него и другде⁵, која се не осврће на његов рад. Након Шчербе у Совјетском Савезу, односно Русији овим су се питањем бавили многи лингвисти⁶. Неки су типологизацији речника посветили посебне радове (Јакимович 1972, Цивин 1978, Табанакова и Сивакова 2003, Иванишчева 2004, Лукјанова 2004, Попова 2012, Паршин 2014 и др.),

⁵ Зејнеб Сами Хавел (Сами Хавел 2007) и Мирослава Потхајецка (Потхајецка 2009) наводе превод Шчербиног рада *Опыт общей теории лексикографии* на енглески (Шчерба 1995). У списку литературе већине других радова наведено је дело на руском језику.

⁶ Опширан преглед наводи се у Гринеv-Гринеvич 2009, а посебна пажња посвећена је типологијама терминолошких речника.

док су се други тиме бавили у оквиру својих књига – монографија, приручника и уџбеника (Семјонов 1959, Рахманова 1966, Апажев 1971⁷, Караулов 1981, Дубичински 1994, Апажев 2005⁸, Лејчик 2006, Маслов 2006, Веденска 2007 и др.).

Типологизација речника на енглеском говорном подручју била је углавном методички усмерена. Најутицајније и најцитираније су типологије Јакова Малкиела (Малкиел 1967) и Сиднија Ландауа (Ландау 1984). Запажена је и типологија Томаса Себеока (Себеок 1962).

Типологизација речника у нашој металексикографији донекле је остала по страни. Типологије Данка Шипке и Ладислава Згусте две су најдетаљније типологије објављене на српском језику (с тим што је Згустино дело *Основи лексикографије* преведено с енглеског језика на српски, а преводилац је био Данко Шипка). Типологија Ане Фишер-Поповић (Фишер-Поповић 1984) односи се само на термилошке речнике, а типологија Вилме Тишке (Тишке 2013) на двојезичне речнике (српско-мађарске и мађарско-српске), док је обимни чланак Рајнхарда Рудолфа Карла Хартмана (Хартман 2005) посвећен мешовитим врстама речника (сем тога, рад је објављен на енглеском језику, а само је резиме на српском).

Типологија Л. В. Шчербе (Шчерба 1940, Шчерба 1974) заснована је на шест опозиција.

Прва опозиција је: речник академијског типа – речник-приручник. Л. В. Шчерба издваја три обележја ове опозиције. Прво обележје је нормативни и приручни карактер речника. Друго – јединство стила и временске корелативности лексике, укључене у академијски речник, у поређењу с хронолошком и стилском разнородношћу приручног речника. Треће обележје је системност лексике, што је карактеристика речника академијског типа, док речници приручници садрже разнородну лексику која не образује никакав систем⁹.

⁷ Иако је ово дело објављено као засебна публикација, због броја страна (44) не спада у књиге већ у брошуре.

⁸ Мухамед Локманович Апажев објавио је и шест радова посвећених типологизацији речника (наведени су у списку литературе у Апажев 2005).

⁹ „В основе словарей второго рода вовсе не лежит какого-либо единого языкового сознания: слова, в них собранные, могут принадлежать разным коллективам, разным эпохам и вовсе не образуют какой-либо системы“ (ц. Шчерба 1940, Шчерба 1974: 266).

Друга опозиција је: енциклопедијски речник – општи речник. Енциклопедијски речник, за разлику од општег, садржи и власти-та имена. Суштинска разлика између ова два типа речника је и у начину дефинисања значења термина. Енциклопедијски речници дају прецизну научну дефиницију, док су семантичке дефиниције термина у општим речницима засноване на општепознатим обе-лежјима, која су често сасвим случајна.

Трећа опозиција је: тезаурис – обични (дескриптивни или преводни) речник. У речницима првога типа наводе се све речи неког језика, чак и ако се јављају само једанпут, а уза сваку од њих се дају сви цитати, док речници другог типа садрже изабрану лексику, а примери се наводе само као илустрација.

Четврта опозиција: обични (дескриптивни или преводни) речник – идеолошки речник¹⁰. Разлика између ова два типа реч-ника огледа се у начину на који су распоређени речнички чланци. У „обичним“ речницима редослед речничких чланака је алфаветски.

Пета опозиција је: описни (дескриптивни) речник – преводни речник.

Шеста опозиција је: неисторијски речник – историјски речник.

Н. А. Семјонов (Семјонов 1959) речнике дели на енциклопе-дијске и филолошке, а последње даље дели на десет поткласа:

1. етимолошки речници
2. преводни речници
3. речници страних речи
4. речници синонима
5. фразеолошки речници
6. речници обласних дијалеката и жаргона
7. историјски речници
8. ортографски и ортоепски речници
9. речници језика писаца
10. описни речници.

Сличну класификацију предлаже и Л. И. Рахманова (Рахма-нова 1966). И она речнике дели на енциклопедијске и филолошке, а филолошке дели на поткласе, којих има четрнаест:

¹⁰ Уместо термина *идеологическиј словарь* у каснијим радовима руских линг-виста много чешће се користи термин *идеографическиј словарь*.

1. описни речници
2. речници синонима
3. речници страних речи
4. нормативни речници
5. дијалекатски речници
6. речници жаргонизама
7. фразеолошки речници
8. речници језика писаца
9. ортографски речници
10. ортоепски речници
11. речници скраћеница
12. етимолошки речници
13. историјски речници
14. фреквенцијски речници.

Л. И. Рахманова уводи и два додатна критеријума: исцрпност представљања лексике (потпуни речници и непотпуни речници) и број представљених језика (једнојезични речници и вишејезични речници).

Амерички лингвиста Јаков Малкиел (Малкиел 1967¹¹) речнике класификује по три основа: област, перспектива и представљање.

1. Област (обим и распрострањеност прикупљеног лексичког материјала)
 - а. исцрпност прикупљања лексике
 - б. број језика
 - в. приступ представљању лексичких информација.
2. Перспектива
 - а. у односу на обухваћени временски период (синхрони или дијахрони приступ лексички)
 - б. у односу на размештај речничких чланака
 - в. у односу на намену.
3. Представљање (метајезик)
 - а. начин дефинисања
 - б. егземплификација (примери употребе)
 - в. графичке илустрације
 - д. специјалне напомене.

¹¹ Овај рад Ј. Малкиела први пут је објављен 1959. године.

Приручник лексикографије Ладислава Згусте (Згуста 1971) оставио је видног трага у светској металексикографији, а његова типологија речника спомиње се у великом броју радова који се баве овим питањем¹². Прва подела је традиционална – речници се деле на енциклопедијске и језичке¹³. Језички речници деле се на основу груписања сродних обележја.

Прва група речника издвојена је на основу хронолошког обележја и чине је дијахронијски и синхронијски речници. Међу дијахронијским речницима издвојена су два типа: историјски и етимолошки речници.

У другој групи су општи речници на једној страни и ограничени (или посебни) речници на другој страни. Међу бројним ограниченим речницима издвојени су дијалекатски речници, речници професионалних језика, речници жаргона, егзегетски речници (унутар њих издвајају се индекси и конкорданце), речници иностраних речи, речници скраћеница, фразеолошки речници, речници везаних израза, речници пословица, речници афоризама, синонимски речници или речници синонима, речници антонима, систематски речници. Унутар категорије општих речника разликују се два типа: стандарднодескриптивни речници и општедескриптивни или информативни речници.

Према броју језика речници се деле на једнојезичке речнике, двојезичке речнике и вишејезичке речнике.

Према сврси издвајају се педагошки речници (који обухватају ортоепске речнике и ортографске речнике), обрнути речници (индекси а tergo) и фреквенцијски речници.

Последња димензија према којој су речници разврстани јесте њихов обим. Лексика је најдетаљније представљена у тезаурусу, затим следе академски речник, речник средњег обима, речник малог обима и „подминимални“ речници (међу њима се може издвојити вокабулар – двојезичка преводна листа речи, нпр. као додатак издању неког страног писца, те глосар (листа речи са објашњењима оних речи за које се претпоставља да су читаоцу неразумљиве, иако припадају његовом матерњем језику).

¹² О утицају Згустине књиге на типологије речника објављене у Совјетском Савезу током седамдесетих година прошлог века в. Гринев-Гриневиц 2009: 161.

¹³ Сви металексикографски термини наводе се према преводу Данка Шипке (Згуста 1991).

Типологија речника А. М. Цивина (Цивин 1978) замишљена је веома амбициозно. Она је, по ауторовом мишљењу, универзална¹⁴, дубока и перспективна¹⁵, што се за класификације речника које су претходиле његовој не може рећи. Класификациони систем А. М. Цивина састоји се од осам класификационих схема. Сходно томе, сваки објекат класификације (речник) одређује се на основу осам обележја. У свакој класификационој схеми класа речника дели се на основу једног диференцијалног обележја на поткласе првог слоја. Поткласе првог слоја на основу једне од варијаната истог диференцијалног обележја деле се на поткласе другог слоја итд.

Према првој класификационој схеми речници се деле на:

1. једностране¹⁶

2. двостране

2.1. преводне

2.1.1. вишејезичне

2.1.1.1. диференцијалне

2.1.1.2. системске

2.1.2. једнојезичне

2.1.2.1. диференцијалне

2.1.2.2. системске

2.2. непреводне

2.2.1. „објашњавајуће“¹⁷ (описне, дескриптивне)

2.2.2. „појашњавајуће“¹⁸

2.2.2.1. функционалне

2.2.2.1.1. фреквенцијске

2.2.2.1.2. стилистичке

2.2.2.2. који појашњавају форму.

¹⁴ Иако А. М. Цивин сматра да је његова типологија речника свеобухватна, Н. А. Лукјанова наводи примере речника који овом типологијом нису обухваћени иако су у време када је Цивинов рад објављен већ постојали (в. Лукјанова 2004: 23).

¹⁵ Под универзалношћу се подразумева способност да се обухвате сви објекти дате области, под дубином – постојање више нивоа класификације, под перспективношћу – способност да се гипко реагује на појаву принципијелно нових објеката (Цивин 1978: 100).

¹⁶ У Цивин 1978 класификационе схеме су представљене илустрацијама па су и бројеви којима се означавају врсте речника различитих нивоа другачији од овде наведених.

¹⁷ *Объяснительные.*

¹⁸ *Пояснительные.*

Једнострани речници имају само леву страну (ортографски речници, обратни речници), док двострани речници имају и леву и десну страну. Чисто описни речници, према Цивиновој класификацији, не постоје јер сви постојећи речници који се сматрају дескриптивним уједно садрже и детаљне информације о изговору, стилистичкој употреби и граматичким карактеристикама.

Према другој класификационој схеми речници се деле на:

1. алфабетске
 - 1.1. строго алфабетске
 - 1.1.1. директне („обичне“, разврстане од А до Ш)
 - 1.1.2. обратне (инверзне, обрнуте, а *tergo*)
 - 1.2. гнездовне
 - 1.2.1. гнездовно-коренске
 - 1.2.1.1. речнике са слабом гнездом
 - 1.2.1.2. речнике са јаким гнездом
 - 1.2.2. аналогне
2. неалфабетске
 - 2.1. тематске (систематске)
 - 2.2. статистичке
 - 2.2.1. директне („обичне“, разврстане од А до Ш)
 - 2.2.2. обратне (инверзне, обрнуте, а *tergo*).

За регистрацију принципијелно нових типова речника, који ће се појавити у будућности, у систему сваке класификационе схеме лако је успоставити нову класу без измена других елемената схеме. Сем тога, како наводи А. М. Цивин, предложене схеме се могу користити и као помоћни материјал за прогнозирање развоја лексикографије (Цивин 1978: 107).

Књига *Dictionaries: The art and craft of lexicography* Сиднија Ландауа (Ландау 1984) имала је до данас најмање пет издања. Користи се као уџбеник практичне и теоријске лексикографије у лексикографском центру у Ексетеру (Exeter), као и на многим универзитетима широм света. Типологија речника дата у овој књизи изразито је методички усмерена, као и цела књига. Речници су описани и класификовани на основу десет критерија:

1. број језика
2. начин финансирања израде и штампања речника
3. узраст корисника речника

4. обим речника
5. граница тематског обухвата
6. ограничења језичких аспеката
7. лексичка јединица
8. основни језик тржишта
9. обухваћени временски период
10. приступ.

Типологизација речника В. В. Дубичинског заснована је на осам критеријума (Дубичински 1994):

- I У зависности од броја језика:
 1. једнојезички речници
 - а. који објашњавају, дефинишу уврштене лексеме
 - б. који само наводе спискове лексема, без тумачења
 2. двојезични и вишејезични речници.
- II Према обухвату лексике:
 1. речници који укључују лексику „без ограничења“
 2. речници који обухватају само одређене лексичке групе, изабране:
 - а. по хронолошком принципу
 - б. по стилистичким карактеристикама
 - в. по ауторској лексици
 - г. по територијалном принципу
 - д. по унутарлингвистичкој градацији речи
 - ђ. по односу према адресату
 - е. по професионалној селекцији лексике.
- III По обиму:
 1. велики или потпуни речници
 2. мали речници.
- IV Према начину представљања и исцрпности информација:
 1. илустративни речници
 2. џепни речници
 3. једнотомни и вишетомни речници.
- V У зависности од функционалне усмерености:
 1. струковни речници
 2. језички речници.

- VI Према редоследу представљања лексичког материјала:
1. семасиолошки, алфабетски речници
 2. ономасиолошки речници
 3. обратни (обрнути, инверзни, а *tergo*) речници.
- VII С културолошке тачке гледишта:
1. ономастички речници
 2. речници говорне културе и нормативни речници
 3. културолошко-језички речници.
- VIII Комбиновани или комплексни речници.

Једно од поглавља дела *Основи лексикологије и сродних дисциплина* Данка Шипке (Шипка 1998: 135–139, Шипка 2006: 160–164) посвећено је типологији речника (8.2. *Tipovi rječnika*).

Типологија Данка Шипке заснована је на три критеријума, који проистичу из троструке релације коју речник остварује: према својој грађи, састављачу и кориснику. Однос према грађи одређује захват речника, према састављачу – његову намеру, а према кориснику – намену.

На основу наведених релација, фактори издвајања речничких типова јесу:

- а. сфера интересовања речника, односно његова лингвистичност или алингвистичност,
- б. број језика који су у речнику обрађени,
- в. обухваћена лексичка маса,
- г. начин презентације те масе.

Први фактор је најопштији и управо се по њему и препознају они речници који су у фокусу лексикографије. То су, наиме, они речници које занима првенствено језичка страна лексичке јединице. Алингвистичност је својство оних приручника (првенствено енциклопедија) који се занимају и за све друге атрибуте неке датости, а не чисто лингвистичке.

Други фактор, број језика, раздваја оне речнике који предочавају лексиконе једног језика, два језика или више њих.

Обухваћена лексичка маса, као фактор поделе формира велики број категорија у класификацији – речник може обухватати лексику неке професије, друштвене групе, дијалекта...

Фактор представљања обухваћене масе такође формира велики број категорија. Грађа може бити представљена с циљем да се

неки део лексикона опише, пропише његова употреба, она може бити обрнуто алфабетирана (од краја речи према почетку) и сл.

Једнојезичници, речници где се лексичке јединице једног језика представљају и тумаче јединицама истог тог језика, битно се по својој организацији разликују од двојезичника, где су супростављена два различита језика. Наведена два типа уједно су и најзаступљенија. Вишејезичници се срећу углавном у терминологији.

Општи речник подразумева интерес за језик у целини. Такви су речници доста ретки, и по правилу су присутни углавном код једнојезичника. Посебни речници обухватају неки посебни аспект језика (временски одсечак, дијалекат, струку...). Деле се по великом броју поткритеријума. Најшири поткритеријуми за класификацију посебних речника јесу:

- а. употребне карактеристике лексичке масе,
- б. развој лексичке масе,
- в. иманентне особине лексикона,
- г. граматичке особине лексичких јединица.

Употребне карактеристике условљене су временским, територијалним и функционалним критеријумом, те употребним карактеристикама нехијерархијског типа.

Временски критеријум издваја историјске речнике, који обухватају лексику одређеног временског периода. Територијални критеријум разграничава од осталих различите дијалекатске или регионалне речнике, који обухватају лексику одређеног географског простора. Варијантски речници обухватају лексеме маркиране припадношћу овој или оној варијанти стандардног језика. Функционални критеријум издваја велики број терминолошких и стручних речника (нпр. електротехничких, хемијских, шумарских...) на пољу стандардног језика, те речника професионалног и стручног сленга (жаргонских речника) (нпр. лоповског, војничког, ђачког жаргона, и сл.). Нехијерархијско раслојавање одређује речнике језика писаца или чак појединих њихових дела, различите речнике табу лексике (нпр. вулгаризама) и сл.

Речници одређени развојем лексикона подељени су на оне који су усмерени на лексику одређеног порекла и друге који су заинтересовани за ону која учествује у творбеним процесима. По пореклу разликују се речници страних речи, који су фокусирани на лексику страног

порекла, у целини или за поједине језике. Порекло лексике која се, бар непосредно, не осећа као страна расветљавају етимолошки речници. Творбени речници наводе творбене елементе и тако су ограничени само на оне лексеме које су настале творбеним процесима.

Иманентне особине лексикона карактеризују речнике семантичких релација (синонима, хомонима, антонима...), где су наведене лексеме са одговарајућим релацијама, те речнике риме, где се представљају само оне лексеме чија се форма римује. Посебан тип двојезичних речника јесу речници међујезичке хомонимије, где су представљене лексеме различитих језика сличне или идентичне форме а различитог значења. Ту су и речници ограничени на поједине сфере лексикона: фразеолошки, где се дају фразеолошке јединице, ономастички, где су представљена властита имена, тематски (систематски) речници, речници семантичких поља и сл.

Граматицке особине карактеришу речнике врста речи (глагола, предлога...), синтаксичке речнике, који дају синтаксичке функције речи, колокацијске речнике, који представљају њихове устаљене комбинације, речнике језичких недоумица, где се наводе речи проблематичне употребе, те ортографске и ортоепске речнике, где су наведене речи проблематичног писања или изговарања.

Разлика између генералних и специјалних речника, како наводи Данко Шипка, не лежи у обухваћеној лексичкој маси, већ у начину на који се она представља. Типична позиција генералног речника је описна (дескриптивна). Лексичка се маса описује и тумачи лексемама истог или другог језика. Специјални речници, с друге стране, ту масу предочавају с неким посебним циљем. Такви су прескриптивни, прохибитивни или, најчешће прескриптивно-прохибитивни речници, где се језичка употреба прописује и/или забрањује, затим ученички речници, прилагођени онима који уче језик, обрнути (обратни) речници, где су лексеме алфабетиране идући по редоследу слова од краја према почетку речи, сликовни (пикторални, идеографски) речници, где се као тумачење дају цртежи, и њима слични илустровани, где се таква остензивна дефиниција примењује само повремено.

Данко Шипка истиче да се наведена типологија може проширити јер постоји још много критеријума по којима је могуће вршити поделу. Тако се, рецимо, по самосталности разликују самостални

од анексних речника, који су саставни део неке веће целине, нпр. уџбеника. По медијуму, могуће је разликовати рукописне (манускриптне), штампане (речнике-књиге) и електронске речнике (на дискети, компакт-диску, интернету, магнетској траци...). Штампани речници деле се на џепне речнике, стоне речнике и тезаурусе; те једнотомнике, двотомнике и вишетомнике, све то по физичким карактеристикама медијума. По обиму лексичке масе разликују се речници малог, средњег и великог обима.

Поред општих типологија, од краја шездесетих година XX века јављају се и специјализоване типологије – школских речника, етимолошких речника, терминолошких речника, речника језика писаца и др. (Новиков 1969, Сергејев 1973, Денисов 1974, Игњатјев 1975, Фишер-Поповић 1984, Бергенхолц и Хауфман 1997, Воронцова 2002, Хартман 2005, Гринева-Гриневић 2009, Попова 2013, Тишкеи 2013 и др.).

5. Типологија речника српског језика

Типологија речника српског језика, која ће бити наведена у наставку овога рада, није хијерархијска и не претендује на универзалност. Параметри су подељени у две групе: лингвистички параметри и ванлингвистички параметри. Иако типологија, како је већ речено, није хијерархијска, лингвистички параметри се сматрају за значајније од ванлингвистичких. Један од циљева ове типологије јесте инвентаризација различитих типова речника српског језика који у овом тренутку постоје.

ЛИТЕРАТУРА

- Ал-Касими 1983: Ali M. Al-Kasimi, *Linguistics and Bilingual Dictionaries*. Leiden: E. J. Brill, <http://books.google.rs/books?id=MCgVAAAAIAAJ&pg=PA15&lpg=PA15&dq> [Датум приступа: 14.5. 2014].
- Апажев 1971: М. Л. Апажев, *Лексикографија и класификација словарей русског језика*, Нальчик: Эльбрус.
- Апажев 1998: М. Л. Апажев, Типология словарей и читательских запросов к ним в их отношении к лексикографической параметризации языка, у: *Материалы Международного симпозиума, посвященного 100-летию со дня рождения А. С. Чикобава*, Тбилиси: Каргули Эна, 133–134.

- Апажев 2005: М. Л. Апажев, *Лексикографија : теорија и практика : прошлое настоящее будущее (на материале русского, кабардино-черкесского и карачаево-балкарского языков)*, Нальчик: Эльбрус.
- Бергенхолц и Хауфман 1997: Henning Bergenholtz, Uwe Kaufmann, Terminography and Lexicography: A Critical Survey of Dictionaries from a Single Specialised Field, *Hermes, Journal of Linguistics* 18, 91–125.
- Битева 2012: Т. И. Бытева, К уточнению некоторых лексикографических понятий, *Вестник Новосибирского государственного университета. Серия: История, филология* Т. 11. № 9, 13–17.
- Веденска 2007: Л. А. Введенская, *Русская лексикография: учебное пособие*, Москва: ИКЦ „МарТ“, Ростов н/Д: Издательский центр „МарТ“.
- Влавацка 2008: М. В. Влавацкая, Классификация словарей комбинаторного типа, *Филологические науки. Вопросы теории и практики* 1–1, 50–56.
- Воронцова 2002: И. А. Воронцова, Принципы классификации тезаурусов английского языка, *Ярославский педагогический вестник* 3 (32), 9–15.
- Гринева-Гринева 2009: Сергей Викторович Гринева-Гринева, *Введение в терминологию : Как просто и легко составить словарь : Учебное пособие*, Москва: Книжный дом „Либроком“.
- Грузберг 2012: Александр Грузберг, Словари иностранных слов, *Филолог : Научно-методический, культурно-просветительский журнал*, Пермский государственный гуманитарно-педагогический университет, 2012/18. http://philolog.pspu.ru/module/magazine/do/mpub_18_375 [Датум приступа: 23.5. 2014].
- Девапала 2004: Sh. Devapala, *Typological Classification of Dictionaries*, <http://search.th.net/sealex/Devapala-TypologyDict.pdf>.
- Денисов 1974: П. Н. Денисов, *Очерки по русской лексикологии и учебной лексикографии*, Москва: Наука.
- Дубичински 1994: В. В. Дубичинский, *Искусство создания словарей : Конспекты по лексикографии*, Харьков: Харьковский государственный политехнический университет.
- Дубичински 2008: В. В. Дубичинский, *Лексикография русского языка : учебное пособие*, Москва: Наука – Флинта.
- Заграјевска 2012: Т. Б. Заграјевская, *Лексикографические параметры словаря лексического субстандарта*. http://www.sociosphera.com/publication/conference/2012/119/leksikograficheske_parametry_slovarya_leksicheskogo_substandarta/ [Датум приступа: 28.5. 2014].
- Згуста 1971: Ladislav Zgusta, *Manual of Lexicography* (Janua Linguarum, Series Maior, 39), Paris – The Hague: Mouton.
- Згуста 1991: Ladislav Zgusta, *Priručnik leksikografije*, Sarajevo: Svjetlost.
- Иванишчева 2004: О. Н. Иванишчева, Типология словарей (Когнитивно-коммуникативный подход к постановке проблемы), *Вестник Оренбургского государственного педагогического университета. Электронный научный журнал* 2, 72–82.
- Игњатјев 1975: Б. И. Игњатјев, *Вопросы двуязычной научно-технической лексикографии*, Автореферат дис. ... канд. филол. наук, Ленинград: Ленинградский государственный университет.

- Якимович 1972: Ю. К. Якимович, Типология словарных изданий, у: *Книга: Исследования и материалы: Сборник XXV*, Москва: Книга, 22–30.
- Караулов 1981: Ю. Н. Караулов, *Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка*, Москва: Наука.
- Ландау 1984: S. I. Landau, *Dictionaries: The art and craft of lexicography*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Лејчик 2006: В. М. Лейчик, *Терминоведение: предмет, методы, структура*, Москва: КомКнига.
- Лесников 2011: С. В. Лесников, Типология русских словарей лингвистической терминологии, *Мир науки, культуры, образования* 6-2, Горно-Алтайск: РМНКО, 6–10.
- Лукјанова 2004: Н. А. Лукьянова, Типология русских лингвистических словарей, *Вестник НГУ. Серия: История, филология. Т. 3. Вып. 1. Филология*, Новосибирск: Новосибир. гос. университет, 20–46.
- Малкиел 1967: Yakov Malkiel, A Typological Classification of Dictionaries on the Basis of Distinctive Features, *Problems in Lexicography* (edited by F.W. Householder and S. Saporta), Bloomington: Research Center for Language and Semiotic Studies, 3–24.
- Маслов 2006: Ю. С. Маслов, *Введение в языкознание*, Санкт Петербург: Филологический факультет Санкт-Петербургского государственного университета – Москва: Академия.
- Новиков 1969: Л. А. Новиков, Учебный словарь сочетаемости слов, его лингвистические основы и структура, у: *Вопросы учебной лексикографии*, Москва: Изд-во Московского университета, 39–52.
- Паршин 2014: П. Б. Паршин: *Типы словарей и принципы и методы лексикографического описания*. http://virtual.mpsf.org/Mast2/Study/enter_par.html [Датум приступа: 22.5. 2014].
- Попова 2012: Л. В. Попова, Типологии и классификации словарей, *Вестник Челябинского государственного университета* 20 (274), 106–113.
- Попова 2013: Л. В. Попова, Типология когнитивного лексикографирования, *Вестник Челябинского государственного университета* 10 (301), 80–82.
- Потхајецка 2009: Mirosława Podhajecka, Historical Development of Lexicographical Genres: Some Methodological Issues, у: *Selected Proceedings of the 2008 Symposium on New Approaches in English Historical Lexis (HEL-LEX 2)*, ed. R. W. McConchie, Alpo Honkapohja, and Jukka Tyrkkö, Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project, 153–170.
- Рахманова 1966: Л. И Рахманова, *Русская лексикография*, Москва: Наука.
- Рубљова 2009: О. С. Рублева, Некоторые типы словарей русского языка и параметры их классификации, *Вестник Вятского государственного гуманитарного университета* 2/2, 63–66.
- Сами Хавел 2007: Zeineb Sami Hawel, A Study on the Approaches of Classifying Dictionaries with an Evaluation of Dictionaries Used by the Students of Translation, *Journal of the College of Arts. University of Basrah* No. 43, 20–48.
- Семјонов 1959: Н. А. Семенов, *Толковые словари русского языка*, Киев: Издательство Киевского университета.
- Себеок 1962: Thomas A. Sebeok, Materials for a Typology of Dictionaries, *Lingua* I, 363–374.

- Сергејев 1973: В. Н. Сергеев, О типах современных терминологических словарей, у: *Вопросы разработки научно-технической терминологии*, Рига: Зинатне, 190–200.
- Силантјев 2007: Б. А. Силантјев, Мултимедијне словари: критерији анализа, *Современная лексикография : Глобалные проблемы и национальные решения : Материалы VII Международной школы-семинара Иваново, 12–14 сентября 2007 г*, Иваново, 108–110.
- Старијева 2007: М. А. Старијева, Проблема енциклопедијског освешћења терминологије : типологија и класификација, *Вестник Воронежског државног универзитета. Сериа: Филологија. Журналистика* 2, 240–243.
- Табанајева 2001: Вера Дмитријева Табанајева, *Идеографичко описанје научне терминологије в специјалних словарима*, Дисертација на соисканије учене степени доктора филолошких наука, Тюмен: Тюменски државни универзитет.
- Табанајева и Сивајева 2003: В. Д. Табанајева, Н. А. Сивајева, Типологија словарей сегадња, *Вестник Тюменског државног универзитета* 4, 114–119.
- Тишкеи 2013: Вилма Тишкеи, Типологија српско-мађарских и мађарско-српских речника, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 56/1, 153–165.
- Фишер-Поповић 1984: Fišer-Popović Ana, Klasifikacija terminoloških rečnika, *Prevodilac* III/2, 19–24.
- Хартман 2005: Reinhard R. K. Hartmann, Pure or hybrid? The development of mixed dictionary genres, *Facta universitatis – series: Linguistics and Literature* vol. 3, br. 2, 193–208.
- Цивин 1978: А. М. Цивин, К вопросу о классификации русских словарей, *Вопросы языкознания* 1, 100–108.
- Шипка 1998: Danko Šipka, *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Novi Sad: Matica srpska.
- Шипка 2006: Danko Šipka, *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina – drugo, izmenjeno i dopunjeno izdanje*, Novi Sad: Matica srpska.
- Шчерба 1940: Л. В. Шчерба, Опыт общей теории лексикографии. Этюд I. Основные типы словарей, *Известия Академии наук СССР* № 3. <http://feb-web.ru/feb/izvest/1940/03/403-089.htm> [Датум приступа: 22.5. 2014].
- Шчерба 1974: Л. В. Шчерба, Опыт общей теории лексикографии, *Языковая система и речевая деятельность*. Ленинград: Наука, 265–304.
- Шчерба 1995: L. V. Shcherba, Towards a General Theory of Lexicography, *International Journal of Lexicography*, Vol. 8, No. 4, 314–350.

РЕЧНИЦИ

- Алексић 1978: Радомир Алексић, *Речник страних речи и израза*, Београд: Просвета.
- Вујаклија 1980: Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, Београд: Просвета.
- Јовановић 2006: Radomir Jovanović, *Veliki leksikon stranih reči i izraza*, Београд: Alnari.
- Клајн и Шипка 2006: Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, Нови Сад: Прометеј.

Речник МС: *Речник српскохрватској књижевној језика I–VI*, Нови Сад: Матица српска, 1969–1976.

Речник МС 2007: *Речник српској језика*, Нови Сад: Матица српска.

Речник САНУ: *Речник српскохрватској књижевној и народној језика, I–XVIII*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 1959–.

Джордже Оташевич

ТИПОЛОГИЈА СЛОВАРЕЈ СЕРБСКОГ ЈАЗЫКА I (ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ РАМКИ)

Резюме

В настоящей статье указывается на значение типологизации словарей. Дается также обзор имеющихся исследований.

Типология словарей сербского языка не носит иерархический характер и не претендует на универсальность. Параметры разделены на две группы: лингвистические параметры и внелингвистические параметры.

Одной из целей настоящей работы является инвентаризация различных типов словарей сербского языка, имеющихся в данный момент.